

MOD EN HUMANISTISK POLITIK
POUL BJERRE - FILOSOF OG ARKITEKT

Birte Bech-Jørgensen (red.)

Christian Bundegaard

Erik Christensen (red.)

Jean Fischer

Hans Gullestrup

Kaj Hansen

Jørgen Jørgensen

Boje Katzenelson

Erik Laursen

Ulrich Horst Petersen

Villy Sørensen

Aalborg Universitetsforlag

Mod en Humanistisk Politik

Poul Bjerre - Filosof og Arkitekt

Forfattere:

Birte Bech-Jørgensen
Christian Bundegaard
Erik Christensen
Jean Fischer
Hans Gullestrup
Kaj Hansen
Jørgen Jørgensen
Boje Katzenelson
Erik Laursen
Ulrich Horst Petersen
Villy Sørensen

© 2000 Forfatterne og Aalborg Universitetsforlag

© 2000 Tegninger på omslag og titelblad: Jørgen Jørgensen

ISBN: 87 7307 636 8

Layout: Inger M. Kiis

Omslag: Jørgen Jørgensen og Special-Trykkeriet Viborg a/s

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a/s

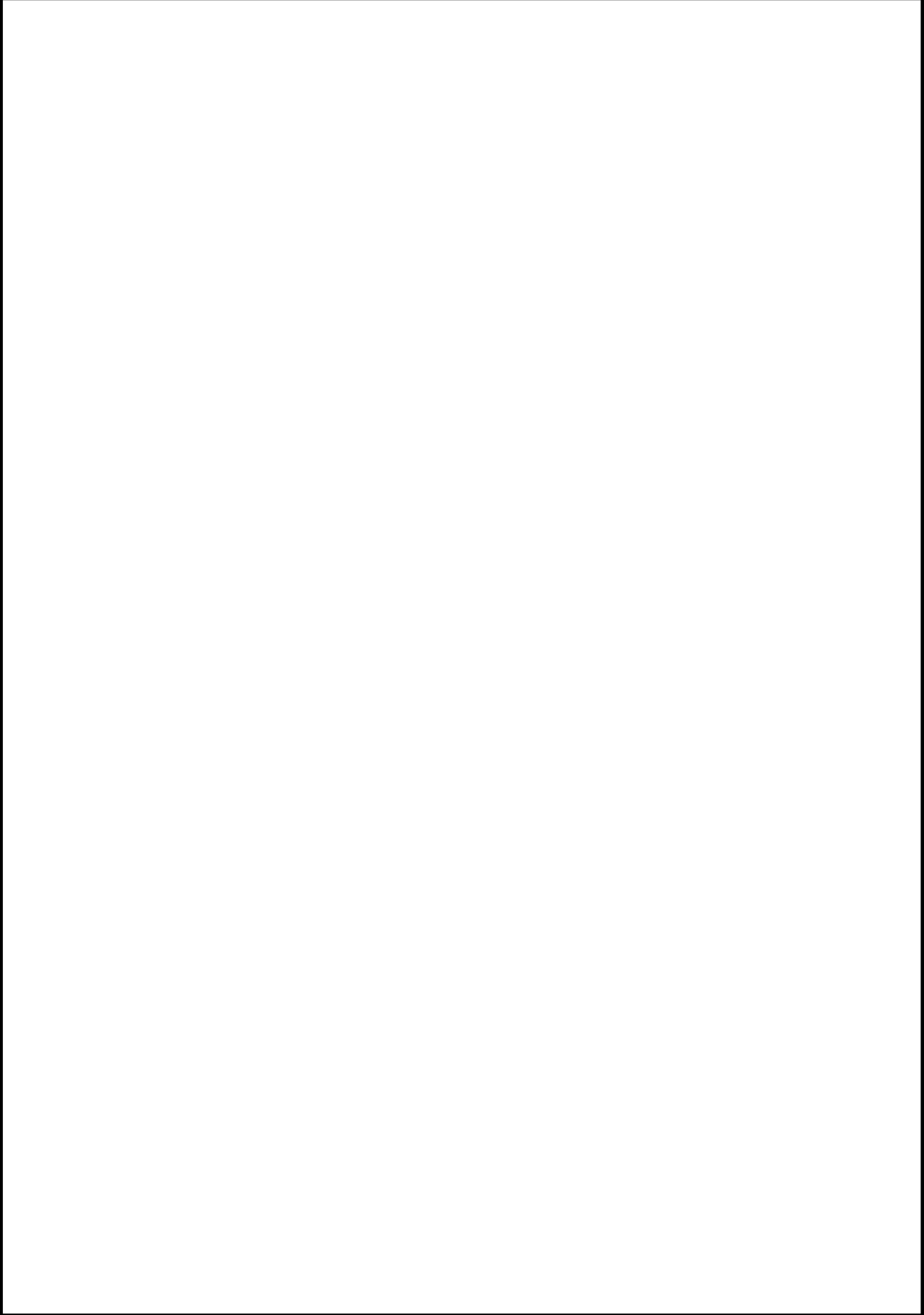
Udgivet af: Aalborg Universitetsforlag, Institut 1, 2 og 4, Aalborg
Universitet

Distribueret af:

Aalborg Universitetsforlag
Langagervej 6, 9220 Aalborg Ø
Tlf.: 96 35 00 75 Fax: 96 35 00 76
e-mail: aauf@forlag.auc.dk
<http://www.forlag.auc.dk>

Indholdsfortegnelse

I.	Birte Bech-Jørgensen og Erik Christensen: Indledning . . .	3
II.	Poul Bjerre: Rebelske samfundsvidenskaber. Resumé af en filosofi	9
III.	Erik Christensen: Nogle centrale temaer og problemer i Poul Bjerres filosofi	43
	Birte Bech-Jørgensen: Mellem selvfølgelighed og utopi	55
	Boje Katzenelson: Mennesket i naturen og naturen i mennesket. Evolutionær psykologi	67
	Erik Laursen: Menneskets natur som magisk konstruktion	95
	Hans Gullestrup: Kærlighed og kulturanalyse	121
IV.	Jørgen Jørgensen: Arkitekt, funktionalist og tænker	141
	Jean Fischer: Politik, nyreligiøsitet og kommunitarisme. Skive-seminaret 1976-89	147
	Kaj Hansen: Humanistisk-økologiske eksperimenter	165
V.	Ulrich Horst Petersen: Den urimelige ånd. Lille erindring om Poul	175
	Christian Bundegaard: Alternativ energi	179
	Villy Sørensen: Tale for Poul Bjerre. Selskabet for de Skiønne og Nyttige Videnskabers pris 1977	187
VI:	Erik Christensen: Poul Bjerre - bibliografi	191
	Jørgen Jørgensen: Poul Bjerre: Byggesager 1950-75 . . .	201
	Bogens forfattere og redaktører	204

Indledning

Poul Bjerre (1924-97) var en ener i dansk samfundsdebat. Han var arkitekt og fungerede som socialfilosof udenfor den akademiske verdens mure og opdelinger. Han udviklede sin egen humanistisk-økologiske filosofi i en vis lighed med tankerne fra "Oprør fra midten", men med sine helt egne begreber. Især hans værditeori er originalt og egensindigt formuleret.

I april 1997, det år hvor Poul Bjerre døde i december måned, arrangerede undertegnede et seminar på Aalborg Universitet, Institut for Sociale Forhold og Organisation, om hans humanistisk-økologiske filosofi. Formålet var at få en række forskellige samfundsforskere til at gå i dialog med Poul Bjerre. Han blev desværre syg og kunne ikke deltage. Han havde imidlertid nået at skrive et resumé af sin filosofi, "Rebelske Samfundsvidenskaber", som blev udsendt på forhånd, og som indleder denne bog.

Seminaret var velbesøgt og vellykket. Der indfandt sig en usædvanlig blanding af socialvidenskabsfolk, som analyserede Poul Bjerres filosofi og dens sammenhæng med forskellige videnskabelige paradigmer, og praktikere med rødder i økologiske og sociale eksperimenter som bidrog til diskussionen med en særlig viden om, hvordan Poul Bjerres filosofi kunne omsættes i praksis. Siden har vi bedt oplægsholderne om at bearbejde deres oplæg, og derudover har vi samlet andre artikler, som kunne belyse den diskussion, der udviklede sig, og som kunne komplettere billedet af Poul Bjerres virke og forfatterskab.

Poul Bjerre var uddannet arkitekt, og det var især gennem hans praksis som arkitekt, at hans tanker om menneskelige behov fødtes og blev formuleret. Jørgen Jørgensen, der selv er arkitekt og en nær ven af Poul Bjerre igennem mange år, har kortlagt hans virke som arkitekt og viser den tætte sammenhæng og vekselvirkning, der er mellem hans praktiske arkitektvirksomhed og udviklingen af hans tanker om fællesskaber.

Poul Bjerre var ikke alene socialfilosof, men også lokalsamfundspolitiker og -inspirator. Desuden var han en meget brugt foredragsholder, og fra midten til slutningen af 70erne var han en af hovedkræfterne bag de

så kaldte Skive-seminarer. Denne side af hans virke har vi bedt Jean Fischer om at skildre.

Poul Bjerre var rådgiver for mange af de bofællesskaber, der udviklede sig i 1970'erne. Han så dem som de samfundseksperimenter i lille målestok, der var nødvendige for at få tilstrækkelig mange erfaringer til at udvikle det andelssamfund, han var fortalere for. Han blev landskendt i 1974, da han var manden bag den plan om at omdanne landsbyen Krejbjerg i Salling til et andelssamfund, hvor andelshaverne i fællesskab skulle eje jord, maskiner og bygninger. En majoritet af befolkningen i Krejbjerg besluttede at gennemføre projektet, men det blev opgivet, da der tegnede sig lokale konfliktlinier. Men Poul Bjerre fortsatte med at virke som inspirator for en række nyere social-økologiske eksperimenter, hvilket en af øko-pionererne Kaj Hansen fortæller om.

Poul Bjerre debuterede sent som forfatter. Det tog sin tid, før han fandt sin egen form, identitet og rolle som på en gang samfundsreformatør, filosof og forfatter - og arkitekt. Først da han fik kontakt med de litterære filosoffer, fandt han den anerkendelse han havde svært ved at få i traditionelle akademiske kredse. Ulrich Horst Petersen, Christian Bundegaard og Villy Sørensen tegner hver sin erindringskitse af ham som ven, filosof og praktisk utopist.

Poul Bjerre kastede sig livet igennem ud i hasarderede projekter. Han led nogle nederlag, men bevarede alligevel en optimisme og tro på sine grundlæggende ideers bærekraft. Det er hans sidste bog - *Ud af industrisamfundet* - et godt eksempel på. Bogen er en særlig kombination af erindring, filosofisk programmerklæring og alternativ samfundshistorie. Han gør det meget få tør, har format til og slipper godt fra. Han forbinder en fortælling om sit personlige liv med en fortælling om samfundseksperimenter i Danmark, og de forbindes igen med en fortælling om den utopiske tankes historie og industrisamfundets spændinger i overgangen til et post-industrielt samfund.

En central tanke hos Poul Bjerre er, at fremskridt og læring sker gennem eksperimenter, brydninger og paradigmeskift, der indimellem kan føre til nederlag. I bogen *Ud af industrisamfundet* blotlægger han nænsomt, hvordan hans egne "sociale patologi" blev skabt i sammenhæng med det moderne samfunds patologi. Han beskriver, hvordan en beskadiget primær-socialitet kan have forbindelser til penge- og magtideologiens dominans. Han forstår sammenhængen mellem sin egen og samfundets "sygdom", men forherliger ikke sin egen "sociale patologi". Tværtimod bruger han den til

at uddrage "serum", som han kalder det (Bjerre 1994:66-67). Han omskaber sin umulige længsel efter det gode fællesskab til en filosofi med kærlighed som den bærende værdi.

I sit personlige liv overlevede Poul Bjerre to store nederlag - opløsningen af modstandsbevægelsen og opgivelsen af Krejbjerg-forsøget. Han blev ikke bitter og kynisk, og han mistede ikke troen på de nødvendige samfundsforandringer, fordi han levede i stærke kærlighedsforhold, først og fremmest til sin kone Tove Bjerre, men også til familie og venner og mere omfattende, i en kærlighed til livet og en tillid til at mennesker er født til at gøre det gode. Derfor kunne de store nederlag give anledning til større selverkendelse og et skærpet syn på, at forandringer af samfundets værdigrundlag og organisation er langvarige og uforudsigelige.

Poul Bjerre fik sin første store "lektie i livet" umiddelbart efter krigen, hvor hans tro brød sammen, fordi modstandsbevægelsen ikke udviklede sig, som han havde drømt om (samme:76). Der er intet mere hårdt end at komme igennem en krise, hvor ens tro pludselig bliver revet i stykker. Mange havde lignende oplevelser. Man kan, siger han, blive som "et brændt barn, der siger aldrig mere og blokerer muligheden for en stor tro" (s.77). Det blev Poul Bjerre ikke. I stedet famlede han sig frem i mange år efter et værdimæssigt grundlag og blev efterhånden, hvad han selv kaldte teleologisk socialpsykolog. Nogen støtte for sine ideer fandt han ikke i den videnskabelige verden i slutningen af 50'erne. Enten måtte den samlede videnskabelige verden eller han selv tage fejl. Han besluttede sig for at tro, at det var den videnskabelige verden, der tog fejl. Han havde fat i nogle grundlæggende problemer i filosofien og socialvidenskaberne, som han måtte finde sit eget udtryk for. Når han turde vælge denne farlige vej, skyldtes det ikke bare, at han selv troede på sine tankers bærekraft, men også at han fandt forståelse for dem hos litterære filosoffer som Bjørn Poulsen og Villy Sørensen.

Når Poul Bjerre forblev en enspænder og outsider, var det fordi han så direkte pillede ved centrale værdimæssige dogmer i den vestlige verdens kultur, institutioner og sociale relationer. Han stillede sig på sin vis udenfor "det gode selskab" ved at stille spørgsmål til de tre vigtigste institutioners selvforståelse: Videnskaben, kirken og industrisamfundets økonomisk-politiske former.

For det første var en af Poul Bjerres centrale tanker, at al videnskab er og bør være teleologisk eller målstyret. Selvom videnskaben ynder at fremstille sig selv som objektiv og neutral, er den uundgåeligt farvet af den herskende

ideologi. Videnskaben bør have gode mål. Derfor må videnskaben være rebelsk.

For det andet anså Poul Bjerre industrisamfundets dominerende ideologier, liberalismen og socialismen, for at besidde en fælles penge- og magtideologi. Begge ideologier bygger især på en modstilling mellem marked og stat og på at sætte friheden og ligheden højst. De har langt hen ad vejen været enige om nødvendigheden af økonomisk vækst. Bjerre mente, at der er grænser for vækst, og at kærligheden er den bærende værdi i forhold til frihed og lighed. Kærligheden er det nøglebegreb, der giver mening til forestillinger om fællesskab og civilt samfund.

For det tredje ville Poul Bjerre forene teologien og teleologien. Teologien, der er læren om Gud, bør have skabelsen af det gode samfund som mål. Men teologien har et forkert menneskebillede, et arvesyndsdogme efter Bjerres mening. Derfor havde han, som siden Villy Sørensen med bogen *Jesus og Kristus* svært ved at komme i dialog med ret mange teologer.

Men netop fordi Poul Bjerre så direkte udfordrede de dominerende institutioners værdigrundlag, blev han også en inspirationskilde og diskussionspartner for flere typer samfundsforskere.

For psykologen Boje Katzenelson fra Aarhus Universitet, har Poul Bjerres tanker om menneskets natur og menneskelige behov været en af inspirationskilderne til hans teori om menneskets psyke som bestående af forbindelser mellem naturen, den menneskelige organisme og kulturen.

Kultursociologen Birte Bech-Jørgensen fra Aalborg Universitet har med inspiration fra bl.a. Poul Bjerres værditeori udviklet et begreb for hverdagslivet, hvis selvfølgeligheder er ledet af kulturelt bestemte forestillinger om et godt eller bedre liv.

Kulturteoretikeren Hans Gullestrup fra Aalborg Universitet har udviklet en integreret kultur- og teknologiteori. Også hans tanker om værdisystemers opbygning og funktion trækker på Poul Bjerres ideer.

Endelig har samfundsforskeren Erik Christensen fra Aalborg Universitet i forbindelse med sin interesse for paradigmeskift og udvikling af nye værdier været inspireret af Poul Bjerres værditeori og hans tanker om en logisk hierarkisk orden i samfundets værdier.

Til seminaret blev sociologen Erik Laursen bedt om at komme med en generel vurdering af Poul Bjerres værditeori. Han ser en parallelitet mellem Poul Bjerres tanker om menneskers tro på det gode, og den magiske og teleologiske - snarere end positivistiske - grundtone i Durkheims sociologi.

Det er interessant, at Bjerre af de forskellige forskere kan opfattes forskelligt. Psykologen (Boje Katzenelson) ser hos Bjerre et anti-konstruktivistisk synspunkt og lægger vægt på Bjerres tanker om naturlige behov - at der findes en natur bag kulturen. Sociologen (Erik Laursen) ser derimod et konstruktivistisk synspunkt hos Bjerre, bl.a. i hans tanker om at troen på det gode fremelsker det gode i mennesker. Poul Bjerres styrke er måske, at han forener begge disse synspunkter, uden at hans værditeori derved mister sin konsistens.

Her til sidst vil vi gerne sige tak!

Tak til Institut for Sociale Forhold og Organisation på Aalborg Universitet for at stille ressourcer til rådighed, først for afviklingen af seminaret og siden for økonomisk støtte til renskrivningen af manuskripterne og udgivelsen af denne bog. Også tak til Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning og til Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, der ligeledes har støttet udgivelsen økonomisk. Tak til professor Tore Jacob Hegland der har støttet ideen om seminaret og udgivelsen af bogen, og tak til Inger M. Kiis der har renskrevet bogen og bragt den frem til en trykkeklar tilstand.

Birte Bech-Jørgensen og Erik Christensen

Litteratur

Bech-Jørgensen, Birte 1994. *Når hver dag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag

Bjerre, Poul 1994. *Ud af industrikulturen*. København: Gyldendal

Christensen, Erik 1990. *Nye Værdier i politik og samfund*. Aarhus: Hovedland

Gullestrup, Hans 1995. *Kultur, kulturanalyse og kulturetik - eller hvad adskiller og forener os?* København: Akademisk Forlag

Katzenelson, Boje 1989. *Psykens verden, i verden. Et naturevangelium*. Aarhus Universitetsforlag

Sørensen, Villy 1992. *Jesus og Kristus*. København: Gyldendal

Rebelske samfundsvidenskaber

Resumé af en filosofi

Af Poul Bjerre

Når man undersøger kulturers historie, finder man først en vækstperiode, hvor en befolkning er opfindsomt nyskabende, både teknisk, økonomisk og organisatorisk, og det går strålende. Der er en udbredt fremskridtstro. Derefter kulminerer kulturen, og så er der pessimisme og forfald og sammenbrud i den sidste fase.

Kulturer i vækst og forfald

Da middelalderkulturen brød sammen, blev den afløst af industrikulturen, og nu er den ved at bryde sammen. Men forinden er der sket det historisk enestående, at industrikulturen er blevet en verdenskultur. Alle lande i verden har mere eller mindre overtaget vores videnskabelige resultater, vores organisatoriske og økonomiske tænkning osv, og overfor denne situation bryder den traditionelle udviklingsmodel for kulturer delvis sammen.

Kina industrialiserer f.eks. på livet løs og kan præstere en fordobling af levestandarden på få år. I et sådant land er industrikulturen stadig ung og livskraftig, men det vestlige tankesæt er latent indbygget i ethvert fjernsyn, ethvert EDBapparat, enhver atombombe. Kineserne overtager de fundamentale fejl i dette tankesæt samtidig med alt det andet. Det samme gør andre udviklingslande, og det er kun et spørgsmål om tid, før disse fejl også slår ødelæggende igennem hos dem men altså tidsforskudt i forhold til os. Så industrikulturens sammenbrud er en indviklet affære.

Man kan til en vis grad sammenligne kulturer med paradigmerne i den videnskabelige verden. De starter som gode problemløsere på en række områder, men efterhånden, som de løser de problemer, de er gode til at løse, bliver der de andre tilbage, som de ikke dur til at løse. De uløste problemer ophober sig, og pessimismen breder sig. Paradigmerne kommer mere og mere i krise, hvorefter de bliver afløst af nye paradigmer. Og

bagefter kan man sagtens se, at den manglende evne til at løse problemerne skyldtes fejl i deres teoretiske grundlag.

Jeg skal prøve at skitsere nogle af fejlene i industrikulturens teoretiske grundlag, og en del af dem skal søges i den videnskabelige verden. Uheldigvis gælder Parkinsons lov om interessens forsvindingspunkt også her. Småproblemer kan man diskutere længe og inderligt, større problemer knap så meget, og de største problemer diskuteres kun meget lidt. De er for store og vanskelige, men det er den slags problemer, vi nødvendigvis skal have fat i i overgangen fra industrikulturen til den postindustrielle kultur, for det er her, de fundamentale fejl er anbragt.

En statisk eller dynamisk virkelighedsopfattelse

Vi skal f.eks. have fat i virkelighedsproblemet. Her har andre kulturer accepteret en dynamisk virkelighedsopfattelse: Det, der var virkeligt i går, var virkeligt i går, da det skete, og det, der vil blive virkeligt i morgen, er endnu ikke blevet det. Virkeligheden er en konstant tilblivelse, der foregår i nuet. Det værende er kun tilsyneladende. Tingene konstitueres af atomare processer, hvorved de hele tiden bliver til. De "er" ikke, de "sker". Virkeligheden opfattes som en proces.

Oldtidens joniske naturfilosoffer havde en sådan dynamisk virkelighedsopfattelse. I Indien bygger både hinduifilosofi og buddhistisk filosofi på den, Laotse i Kina forudsatte den, og man kan finde den hos indianerstammer og afrikanske stammer osv.

Overfor det har den vestlige kultur stået meget ensomt med en modsat grundantagelse, at virkeligheden skulle forstås ved hjælp af væren. Den filosofiske betegnelse for læren om virkelighedens inderste væsen - ontologi - betyder læren om det værende. Virkelighedens inderste væsen var væren, og dynamik blev forklaret ved, at noget værende gjorde noget.

I industrikulturens første århundreder tog naturvidenskaberne dette meget bogstaveligt. Virkeligheden bestod af ting, og hvor der ikke fandtes ting, fandtes der ingenting. Da Helmholtz for halvanden hundrede år siden begyndte at forklare dele af fysikken ved hjælp af energi, mødte han voldsom modstand. Fysikken skulle jo forklares ved hjælp af ting. Energien fyldte ikke noget, den vejede ikke noget, og ingen havde nogensinde set den. Den var ikke virkelig. Men siden da har både fysikere og filosoffer forkastet en sådan fortolkning. Einstein opfattede virkeligheden som et firedimensionalt kontinuum, altså som en proces i rum og tid. Den vestlige kultur er så småt på vej mod en dynamisk virkelighedsopfattelse ligesom

andre kulturer, men den har store vanskeligheder ved det, fordi den gamle opfattelse er vævet ind i hele vort kulturmønster. Folk i andre kulturer betragter almindeligvis den vestlige kultur som meget materialistisk.

Da astronomerne i sin tid havde fejl i deres verdensbillede og anbragte en flad jord som universets urokkelige centrum, havde de ikke en chance for at nå frem til en sammenhængende teori om astronomi. Og hvis vi på tilsvarende måde har fejl i vort virkelighedsbillede, har vi ingen chancer for at nå frem til en sammenhængende teori om virkeligheden. Og kendsgerningen er, at det har vestlige filosoffer heller ikke nogensinde kunnet præstere.

I dag har de fleste filosoffer trukket sig tilbage fra de store fronter og har opgivet at diskutere grundlagsproblemer. Mange af dem er havnet i en rent sproganalytisk filosofi og er ikke klar over, i hvor høj grad de slæber fortidens synder med sig. Eksempelvis kan Peter Zinkernagel hævde, at vi ikke kan tale om handlinger og handlemuligheder uafhængigt af elementære tingsbetegnelser. Overfor det vil enhver inder hævde, at det er handling, der skaber handling.

Mange filosoffer kan sagtens kritisere den statiske virkelighedsopfattelse, men de kan ikke tage skridtet over til en dynamisk virkelighedsopfattelse uden at havne i en teleologisk naturfilosofi, som er en helt anden type filosofi end den, de er uddannet til, og som ofte vil forekomme dem forfærdelig. Indtil da er de i væsentlig grad ude af stand til at se, hvordan industrikulturen er brolagt med efterladenskaber fra århundreders statiske filosofi.

Menneskeopfattelsens centrale betydning

Nogle af dem er overordentligt vigtige. Den suverænt vigtigste er, at en forkert virkelighedsopfattelse trækker en forkert menneskeopfattelse med sig, da mennesket er virkeligt, og en forkert menneskeopfattelse kan bl.a. føre til fejlorganisation af samfundet og uløselige politiske problemer, men den har fortrædvoldende styreeffekt på alle områder, fordi den afsporer vor værditænkning.

Under alle omstændigheder er virkelighedsopfattelse og menneskeopfattelse de helt centrale grundantagelser for enhver videnskab og enhver filosofi, og ingen filosofisk eller videnskabelig teori bliver bedre, end dens grundantagelser tillader. Uanset om filosoffer har lyst til at diskutere grundlagsproblemer eller ej, så er der elementer af en virkelighedsopfattelse og en menneskeopfattelse i alt, hvad de foretager sig, bevidst eller ubevidst. De har ikke en chance for at undgå det.